

Jan Szumski

Instytut Historii Nauki im. L. i A. Birkenmajerów PAN
ORCID 000-0001-6591-5795

Działalność Pracowni Historii Idei Humanistycznych i Społecznych Instytutu Historii Nauki PAN w 2021 r.

Research Activity of the History of Humanist and Social Thought Research Unit at the Institute for the History of Science PAS in 2021

The article presents the main scope of research, scientific achievements, and the popularization and organizational accomplishments of the members of the History of Humanist and Social Thought Research Unit in 2021. The research interests of the employees cover a wide variety of topics, including institutional conditions for the development of Polish science in the 20th century, intellectual movements and currents, and the history of historiography – all of which fall within the scope of the history of ideas and ways of practising social sciences and humanities.

Keywords: scientific research, history of science, Institute for the History of Science PAS

Słowa kluczowe: badania naukowe, historia nauki, Instytut Historii Nauki PAN

Podstawowe kierunki badawcze Pracowni Historii Idei Humanistycznych i Społecznych (PHIHIS) oraz wynikające z nich zainteresowania naukowe jej pracowników obejmują kilka obszarów badań, które szerzej scharakteryzuję poniżej. Za warcie szczególnego podkreślenia uważam jednak to, że są one wyjątkowo dynamicznie rozwijane od powołania Pracowni w 2019 r., w dostrzegalny sposób wzbogacając badawcze portfolio IHN PAN. Wśród tematów badawczych podejmowanych w Pracowni należy wymienić instytucjonalne uwarunkowania rozwoju dwudziestowiecznej nauki polskiej, przede wszystkim w okresie PRL, zarówno w płaszczyźnie uwarunkowań administracyjnych, jak i ideologicznych. Drugim filarem refleksji badawczej prowadzonej w ramach Pracowni jest problematyka

badania ruchów i prądów intelektualnych, która ma ambicje łączenia perspektywy XIX i XX w. ze spojrzeniem współczesnym, dzięki czemu płaszczyzna historii nauki nawiązuje do współczesnych debat nie tylko historycznych, lecz również socjologicznych czy politologicznych. Po trzecie, bardzo istotną rolę pełnią badania nakierowana na historię historiografii – w PHIHiS jest ona uprawiana w szerokiej perspektywie społeczno-politycznej, świadomie nawiązując i wchodząc w dialog z ustaleniami historii społecznej, historii politycznej czy historii dyskursów publicznych oraz eksperckich. Wspomniane trzy kierunki badań są uzupełniane przez analizę międzynarodowych uwarunkowań relacji naukowo-intelektualnych, co stanowi poważne wyzwanie, tak intelektualne, jak i organizacyjne, ale jednocześnie pozwala Pracowni uczestniczyć w dialogu naukowym o ambicjach międzynarodowych.

Prace zespołowe

Zauważyć należy, że w 2021 r. trwający stan epidemii COVID-19 przyczynił się do korekty niektórych form aktywności naukowej Pracowni w zakresie popularyzacji nauki i kontaktów naukowych. Dzięki temu możliwe było uruchomienie w styczniu 2021 r. w trybie on-line interdyscyplinarnego seminarium z dziejów nauk humanistycznych i społecznych, co spotkało się z dużym zainteresowaniem krajowych środowisk naukowych. Dość stwierdzić, że niektóre seminaria gromadziły ponad siedemdziesięciu uczestników, reprezentujących szeroko rozumiane grono przedstawicieli humanistyki, badaczy dziejów najnowszych, historyków historiografii z różnych ośrodków naukowo-badawczych z Polski, a także z zagranicy. W organizację seminariów na różnych etapach czynnie zaangażowani byli wszyscy pracownicy Pracowni.

PHIHiS zorganizowała w ubiegłym roku łącznie dziewięć seminariów w formie dyskusji nad nowowydanymi książkami z zakresu nauk społecznych i humanistycznych¹. Wśród dyskutowanych tematów znalazły się zagadnienia poświęcone fenomenowi historiografii Polski Ludowej, wpisujące się w trwający od kilku dziesięcioleci spór o PRL², kwestie dotyczące miejsca rodzimego dziejopisarstwa w szeroko rozumianej historiografii powszechnej, rozpatrywane na tle udziału historyków polskich w międzynarodowych kongresach naukowych³.

Oprócz założeń teoretyczno-metodologicznych i międzynarodowych uwarunkowań rozwoju rodzimej historiografii w centrum zainteresowania seminarium znalazły się kręte drogi naukowe i osiągnięcia poszczególnych polskich humanistów. Temu zagadnieniu poświęcone były dyskusje wokół takich postaci jak Marcin Kula⁴, Wojciech W. Borejsza⁵ czy Zygmunt Bauman⁶. Dyskusje na seminariach przebiegały głównie wokół dorobku

1 Szerzej na ten temat zob.: *Seminarium z dziejów nauk humanistycznych i społecznych* www.ihnpn.pl/seminarium-z-dziejow-nauk-humanistycznych-i-spoecznych-spotkania-2020-2021/ [dostęp 23.05.2022].

2 R. Stobiecki, *Historiografia PRL. Zamiast podręcznika*, Łódź 2020.

3 K. Zamorski, *Przez profesjonalizację do międzynarodowej ekumeny historyków. Historiografia polska na międzynarodowych kongresach nauk historycznych w latach 1898–1938*, Kraków 2020.

4 M. Kula, *Wizytówka historyka*, Warszawa 2021.

5 M. Wołos, „Niespełniony pisarz, który został historykiem”. Jerzy Wojciech Borejsza (22 VIII 1935–28 VII 2019), „Dzieje Najnowsze” r. 53, 2021, z. 1, s. 197–245.

6 A. Domosławski, *Wygnaniec. 21 scen z życia Zygmunta Baumana*, Warszawa 2021.

intelektualnego humanistów, problemu skomplikowanych relacji uczonego z władzą i – szerzej – nieprostych dróg humanistyki w powojennej polskiej rzeczywistości. Wybór tekstów jednego z najważniejszych polskich historyków idei Andrzeja Walickiego stał się pretekstem do dyskusji o dyskursach eksperckich i publicznych, a także o ich wpływie na współczesność⁷.

Dyskusje prowadzone na seminarium oraz nawiązane kontakty przyniosły obiecujące rezultaty. W warunkach pandemicznych ta forma aktywności naukowej znakomicie się sprawdziła, a seminarium nadal pełni rolę forum dyskusyjnego o rozmaitych zagadnieniach z zakresu nauk humanistycznych i społecznych, poruszanych w najnowszych pracach. Pośród dominujących tematów wymienić można historię historiografii, biografistykę historyków, polityczne i społeczne uwarunkowania rozwoju nauki.

Warto podkreślić, że oprócz zadań statutowych IHN PAN realizuje projekty naukowo-badawcze we współpracy z partnerami w kraju i za granicą, także z obszaru postsowieckiego. Od 1 marca 2021 r. roczny staż naukowy pod kierownictwem dr. hab. Jana Szumskiego, prof. PAN, odbywał w IHN PAN dr Anatol Wialiki.

Badania naukowe i osiągnięcia pracowników Pracowni

Przechodząc do omówienia osiągnięć poszczególnych pracowników pracowni, należy stwierdzić, że główne wysiłki członków Pracowni koncentrowały się na kontynuacji wcześniej rozpoczętych tematów lub zakończeniu ich części w postaci publikacji naukowych.

Kontynuowany od 2019 r. przez prof. Szumskiego temat badawczy dotyczący „kwestii polskiej” w Rosji Sowieckiej i ZSRR zaowocował kilkoma publikacjami, m.in. polskojęzyczną edycją źródeł o polskiej mniejszości narodowościowej w BSSR⁸. W nurcie badań źródłoznawczych i edytorskich mieści się również jego kolejna publikacja, będąca częścią zbiorowej pracy o źródłach z ziem zabranych oraz Królestwa Polskiego. Rozważania prof. Szumskiego, obejmujące chronologicznie okres od końca XIX w. do drugiej połowy XX w., a tematycznie – źródła do historii nauki i techniki, dotyczyły zarówno doświadczeń osobistych, jak też różnych aspektów warsztatowo-metodologicznych i praktycznych edytorstwa źródeł⁹.

W 2021 r. dr Michał Przeperski sfinalizował swoje wieloletnie badania nad życiorysem politycznym Mieczysława Rakowskiego, ostatniego pierwszego sekretarza KC PZPR, a także wieloletniego redaktora naczelnego tygodnika „Polityka” i liczącej się postaci życia kulturalnego i towarzyskiego w PRL. Jego monografia, opublikowana w Wydawnictwie Instytutu Pamięi Narodowej¹⁰, spotkała się z przychylnym przyjęciem. W listopadzie 2021 r. książkę nagrodzono Nagrodą KLIO dla najlepszej monografii naukowej roku, a przychylnie komentarze do książki ukazały się tak w prasie popularnej, jak i fachowej. W uznaniu całokształtu dotychczasowych osiągnięć naukowych, dr Przeperski został w październiku

7 A. Walicki, *PRL i skok do neoliberalizmu*, t. 1–3, Warszawa 2021.

8 A. Wialiki, *Dzierżyńskińska 1932–1937. Rejon skazany na likwidację*, red. nauk. J. Szumski, Warszawa 2021.

9 J. Szumski, *Wyzwania związane z tłumaczeniem źródeł z języka rosyjskiego. Kilka uwag na podstawie własnych doświadczeń w tłumaczeniu i edycji specjalistycznych tekstów o tematyce historycznej*, [w:] *Źródła z Królestwa Polskiego, Litwy i Rusi*. Warsztat edytora, red. nauk. J. Sikorska-Kulesza, Warszawa 2021, s. 177–193.

10 M. Przeperski, *Mieczysław. F. Rakowski. Biografia polityczna*, Warszawa 2021.

2021 r. uhonorowany Nagrodą Naukową Tygodnika „Polityka” w kategorii nauk humanistycznych, a także Nagrodą Specjalną Fundacji Identitas.

Gros działań badawczych dr. Przeperskiego w 2021 r. dotyczyło badań z pogranicza socjologii, historii socjologii oraz analizy dyskursów eksperckich i publicznych w ostatniej dekadzie funkcjonowania RRL. Temu poświęcony był m.in. jego artykuł opublikowany w renomowanym węgierskim kwartalniku naukowym „Múltunk”¹¹.

W innym swoim tekście, opublikowanym w niemieckojęzycznym roczniku Centrum Badań Historycznych PAN w Berlinie pt. „Historie”, dr Przeperski analizował dyskursy historiograficzne poświęcone analizie sytuacji społecznej w Polsce w okresie przed wyborami z czerwca 1989 r.¹² Przedstawiona tam analiza kwestionuje przyjęte w historiografii stanowiska interpretacyjne, wskazując na konieczność znacznie głębszego wykorzystywania dyskursów powstałych w obrębie socjologii oraz badań socjologicznych w konstruowaniu wiedzy historycznej na temat masowych zjawisk w historii PRL, ze szczególnym uwzględnieniem ostatniej dekady funkcjonowania tego państwa. Oprócz powyższych wypowiedzi o charakterze stricte naukowym, dr Przeperski ma na swoim koncie dokonania z zakresu krytyki naukowej w odniesieniu do ważnych książek publikowanych w ostatnim czasie.

Dr Andrzej Skalimowski kontynuował w 2021 r. badania związane z zagadnieniami eksportu polskiej myśli architektonicznej i urbanistycznej do krajów Afryki i Bliskiego Wschodu w okresie 1950–1989. Doświadczenie odbudowy Warszawy, które było procesem formacyjnym dla całego pokolenia polskich projektantów, wykorzystywano w kolejnych latach przy projektowaniu miast w innych krajach. Była to jedna z płaszczyzn tzw. wymiany wiedzy pomiędzy krajami socjalistycznymi, a ponadto źródło pozyskiwania dewiz. Należy więc rozpatrywać te procesy w kategoriach historii nauki, ale także jako historię stosunków dyplomatycznych czy dziejów politycznych. Wieloma z tych międzynarodowych inicjatyw kierował lub im patronował Stanisław Jankowski, którego biografia powstaje w IHN PAN.

Dr Skalimowski opublikował tekst naukowy poświęcony wojskowej karierze Józefa Sigalina, naczelnego architekta Warszawy w latach 1951–1956¹³, oraz artykuł biograficzny na temat Edmunda Goldzamt, jednego z najważniejszych architektów związanych z polskim socrealizmem¹⁴. Podobnie jak w latach ubiegłych pełnił funkcję członka redakcji dwóch periodyków – miesięcznika „Nowe Książki” oraz „Kwartalnika Historii Nauki i Techniki”.

Dr Tomasz Siewierski kontynuował pracę badawczą nad biografią intelektualną prof. Marii Turlejskiej, sukcesywnie rozwijaną od kilku lat. Obok standardowych kwerend archiwalnych i bibliotecznych istotnym zadaniem było uporządkowanie obfitej korespondencji prof. Turlejskiej pochodzącej z jej rodzinnego archiwum.

Aktywność naukowa dr. Siewierskiego w obszarze badań źródłoznawczych koncentrowała się w 2021 r. na przygotowanie edycji niepublikowanego dotąd *Dziennika*

11 Idem, *Galvanizáció – válság – megújulás. Magyar gazdasági és politikai reformok a lengyel médiában az 1980-as években*, „Múltunk” 2021 nr 3, s. 189–215.

12 Idem, *Eine apolitische Gemeinschaft? Polen vor dem Juni 1989*, „Historie. Jahrbuch des Zentrums für Historische Forschung der Polnischen Akademie der Wissenschaften” t. 14, 2021, s. 19–42.

13 A. Skalimowski, *Stuzba wojskowa Józefa Sigalina i jego zapiski z bloków meldunkowych jako źródło do dziejów zagłady i odbudowy przedwojennej Warszawy*, „Analecta. Studia i Materiały z Dziejów Nauki” t. 30, 2021, z. 3, s. 395–411.

14 A. Skalimowski, *Edmund Goldzamt (1921–1990). Refleksyjny dogmatyk*, „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” t. 66, 2021, nr 4, s. 171–189.

1958–1981 prof. Władysława Czaplińskiego. Stanowi on niezwykle ciekawe i wartościowe źródło do dziejów polskiej nauki historycznej oraz losów lwowskiego, krakowskiego i wrocławskiego środowiska naukowego po II wojnie światowej.

W 2021 r. opublikował tekst poświęcony intelektualnej biografii Feliksa Tycha, historyka ruchu robotniczego oraz animatora badań nad historią Żydów polskich i Zagłady, również autora wielu opracowań na ten temat. W artykule dr Siewierski stara się odpowiedzieć na pytanie, jak uwarunkowania biograficzne wpłynęły na drogę naukową Tycha w zakresie tematyki żydowskiej¹⁵.

Kolejny opublikowany w 2021 r. artykuł jest rozwinięciem koreferatu wygłoszonego podczas XX Powszechnego Zjazdu Historyków Polskich w Lublinie. Przedmiotem rozważań jest propozycja periodyzacji historiografii PRL zaproponowanej przez prof. Krzysztofa Zamorskiego. W artykule zakwestionowano zasadność wydzielenia poszczególnych okresów oraz przedstawiono szereg uwag polemicznych. Zdaniem autora jedyną ugruntowaną cezurą dla powojennej historiografii jest traktowany umownie (jako koniec stalinizmu) 1956 r.¹⁶

Podsumowanie

W podsumowaniu osiągnięć zbiorowych PHiHiS w pierwszej kolejności należy wymienić uruchomienie i intensywną aktywność naukową interdyscyplinarnego seminarium z dziejów nauk humanistycznych i społecznych, udział w projektach międzynarodowych realizowanych ze środków krajowych, aktywne uczestnictwo w życiu naukowym poprzez współorganizowanie i udział w konferencjach krajowych i zagranicznych, współprowadzenie czasopism naukowych cieszących się w świecie nauki renomą i uznaniem poprzez pełnienie rozmaitych funkcji w redakcjach. Zainteresowania badawcze pracowników obejmują bardzo szeroki zakres problematyki, mieszczący się jednak w nurcie badań nad ideami i praktyką uprawiania nauk społecznych i humanistycznych, powiązanych jedną nicią koncepcyjną. W swojej pracy naukowej łączą w sposób oryginalny zainteresowania problematyką związaną z historią nauki historycznej i biografistyką oraz sprawy związane z szeroko rozumianymi przemianami społecznymi.

Warto docenić znaczenie działań pracowników popularyzujących naukę przez systematyczne publikowanie tekstów popularnonaukowych w prasie i uczestnictwo w programach naukowych, popularnonaukowych, a także publicystycznych w mediach ogólnopolskich, w tym w Polskim Radiu, na antenie TVP Historia i TVP Kultura, czy w portalach internetowych prowadzonych pod egidą Polskiej Agencji Prasowej.

15 T. Siewierski, „Feliks Tych. Historyk (ocalał z) Zagłady, „Zagłada Żydów. Studia i Materiały” nr 17, 2021, s. 263–284.

16 T. Siewierski, *Kilka uwag o periodyzacji dziejów historiografii PRL. Koreferat*, [w:] *Wielka zmiana. Historia wobec wyzwań... Pamiętnik XX Powszechnego Zjazdu Historyków Polskich w Lublinie, 18–20 września 2019 roku*, t. 1, *Potęga historii*, red. J. Pomorski, M. Mazur, Warszawa – Lublin 2021, s. 235–244.

Bibliografia

- Przeperski M., *Mieczysław F. Rakowski. Biografia polityczna*, Warszawa 2021.
- Przeperski M., *Galvanizáció – válság – megújulás. Magyar gazdasági és politikai reformok a lengyel médiában az 1980-as években*, „Múltunk” 2021, nr 3, s. 189–215.
- Przeperski M., *Eine apolitische Gemeinschaft? Polen vor dem Juni 1989*, „Historie. Jahrbuch des Zentrums für Historische Forschung der Polnischen Akademie der Wissenschaften” t. 14, 2021, s. 19–42.
- Siewierski T., „*Feliks Tych. Historyk (ocalały z) Zagłady*”, „Zagłada Żydów. Studia i Materiały” nr 17, 2021, s. 263–284, DOI 10.32927/zsim.878.
- Siewierski T., *Kilka uwag o periodyzacji dziejów historiografii PRL. Koreferat*, [w:] *Wielka zmiana. Historia wobec wyzwań... Pamiętnik XX Powszechnego Zjazdu Historyków Polskich w Lublinie, 18–20 września 2019 roku*, t. 1, *Potęga historii*, red. J. Pomorski, M. Mazur, Warszawa – Lublin 2021, s. 235–244.
- Skalimowski A., *Służba wojskowa Józefa Sigalina i jego zapiski z bloków meldunkowych jako źródło do dziejów zagłady i odbudowy przedwojennej Warszawy*, „Analecta. Studia i Materiały z Dziejów Nauki” t. 30, 2021, z. 3, s. 395–411.
- Skalimowski A., *Edmund Goldzamt (1921–1990). Refleksyjny dogmatyk*, „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” t. 66, 2021, nr 4, s. 171–189, DOI 10.4467/0023589XKHNT.21.033.14797.
- Szumski J., *Wyzwania związane z tłumaczeniem źródeł z języka rosyjskiego. Kilka uwag na podstawie własnych doświadczeń w tłumaczeniu i edycji specjalistycznych tekstów o tematyce historycznej*, [w:] *Źródła z Królestwa Polskiego, Litwy i Rusi. Warsztat edytora*, red. nauk. J. Sikorska-Kulesza, Warszawa 2021, s. 177–193, DOI 10.31338/uw.9788323552277, s.177-193.
- Wiałiki A., *Dzierżyńszczyzna 1932–1937. Rejon skazany na likwidację*, red. nauk. J. Szumski, Warszawa 2021.

dr hab. **Jan Szumski**, prof. PAN, profesor nadzwyczajny w Instytucie Historii Nauki im. L. i A. Birkenmajerów PAN, kierownik Pracowni Historii Idei Humanistycznych i Społecznych. Zajmuje się historią Europy Środkowo-Wschodniej w XX w. w wymiarze politycznym, społecznym, kulturalnym i edukacyjnym, a także historią polsko-sowieckich kontaktów naukowych ze szczególnym uwzględnieniem nauk historycznych.

e-mail: szumski_jan@onet.eu

Data zgłoszenia artykułu: 6 czerwca 2022

Data przyjęcia do druku: 4 lipca 2022